

DUN KARM – KIF NAFU JIEN

Ta' A. CREMONA, D.LIT. (*Honoris Causa*)

DONNU Ibieraħ. Mas-sitta u sittin sena ilu. Jien tifel ta' xi tlittax-il sena, u Dun Karm żagħżuġħ ta' xi tnejn u għoxrin sena. Konna s-Siminarju tal-Furjana flimkien; jien maż-żgħar u hu mal-kbar. Kont għadni ġej mill-Kulleġġ tal-Ġeżwiti ta' Ghawdex, u hu kien għadu s-Siminarju wasal biex itemm l-istudji tiegħu. Moħħi kien għadu frisk sewwa, magħġun fuq sisien shah ta' tagħlim tal-Isien Taljan; kont sib t fil-wieċ dhuli u mġieba lventa, iżda għaqlija, ta' Dun Karm, il-ħabib li nissel fja l-ewwel xrarjet għal-letteratura li dik il-ħabta, fil-qasam tat-tagħlim tas-Siminarju l-aktar li kienet taħkem dik tal-Latin u tat-Taljan.

Minnu kont irteħidt b'dik il-marda, biex ngħid hekk, ta' tħarbix ta' versi, meta hu kien isejjaħli tdejh, u bis-sabar kollu jurini kif għandi nkejjel b'subgħajja u nqabbel il-versi; u għalkemm imħabba f'hekk ġew waqtiet li kont inwarrab kull studju ieħor, jien ma jisgħobbinix li Dun Karm kien nissel fja din ix-xorta ta' mħabba u ġenn għall-poeżija.

Dun Karm sa minn mindu kellu għoxrin sena kien il-kittieb ta' dik il-qatgħa ta' poeżija klassika li sa dak iż-żmien kienet għadha tixgħel u tiddi bl-aqwa xrarjet ta' l-iskola ta' l-Alfieri, Monti, Manzoni, u jekk toq-ghod tifi l-ġabra ta' l-ewwel versi ta' Dun Karm, *Foglie d'Alloro*, għandek issib li bħala student ta' Del Ricco, li kien Professur tal-Letteratura Taljana s-Siminarju, Dun Karm kien ix-xbieha karatteristika tal-poeżija mexxejja, iżda għolja u allegorika, li ddoqq ħafna fil-widna u li kienet laħqet għexet tajjed sal-bidu ta' dan is-Seklu.

Dun Karm, niftakru tajjed, ma kienx iżda jedha biss bil-versi. Moħħu kien kalamita. Dun Karm kien żagħżuġħ li jħobb iħabbell moħħu fuq studji oħra ta' ilsna u xjenzi naturali, kif ukoll tal-arti tad-daqq. Waqt il-ħinijiet tal-mistrieħ kont tarah jaqbad il-mandulina* u jdoqqha wara ftit li jkun tgħallem in-noti. Meta, skond ix-xewqa ta' l-Isqof Pace, fis-Siminarju kienet daħlet ir-riforma ta' l-istudji bi programm tal-Matrikola, fejn fost materji godda kienu l-istudji tal-Matematika, Fiżika u Ingliz fuq metodi iżjed mirquma u fil-wisa' li minnhom kien nieqes it-tagħlim fis-Siminarju, Dun Karm, għalkemm kien wasal biex itemm l-istudji tiegħu u jqaddes, kont dlonk, fil-ħinijiet battala tiegħu, tarah jithallat magħna biex jitharreg sew fix-xjenzi kemm fl-Ingliz, li sar jaf hekk tajjed li f'qasir żmien wasal ukoll biex isawwar xi versi bl-Ingliz, u saħansitra, maż-żmien bl-Esperantu li

* Din il-mandulina l-lum kisbitha, wara l-mewt ta' Dun Karm, il-Għaqda tal-Kittieba tal-Malti, u miżnema bħala tifkira għażiża fid-Dar tal-Għaqda.

hu tgħallem waħdu.

Il-ħeġġa ta' Dun Karm kull fejn kienet tidhol arti u letteratura kienet biex ingħid hekk ir-ruħ li kienet tagħti nifs qawwi fil-ħajja tas-Siminarju. Jekk f'reċta tarah jieħu sehem u jagħmilha ta' 'Bertu sar Tabib'; jekk fi programm teatrali, fil-ġranet tal-Karnival kont tarah jiġi jistaqsina l-programm ta' kull lejla u jħażżeż f'sagħtejn il-programm f'għamla ta' versi n'rima mbewsa, u kull lejla qabel ma jitla' s-separju jaqra bil-ħeġġa kollha ta' żagħżuġ fuq ruħu il-versi magħmulin xi mindaqqiet dak in-nhar stess ftit qabel ma tibda r-reċta.

Niftakar lil Dun Karm, surmast tiegħi tal-Ko smografija li kien jiddettalna min-noti tiegħu (noti li għadni nżomm b'għożża kbira) u li jiena kont inħobb nitgħallem bl-amment, ħaġa li qatt ma għamiltha f'materji oħra. Niftakar ukoll, biex jagħmilli l-qalb kien baġhatli mir-raħal tiegħu daqsxejn ta' poeżija tiegħu ħelwa, jisimha *Il Cuore* biex ingħibha fil-ġurnal *Il Passa-tempo Estivo* li jien kont hloqt għall-mogħdija taż-żmien fostna s-Siminaristi fix-xhur tas-sajf li konna nqattgħu fis-Siminarju tal-Imdina. Din il-poeżija l-lum taqrawha f'waħda mill-antoloġiji *Fior del Mondo*.

Ebda ħaġa ma laqqgħetna hekk bi sħiħ fit-triq ta' din il-ħajja, wara li hu, mis-Siminarju fejn kien baqa' jgħallem, sab ruħu qalb il-kotba tal-Bibljoteka bħala Assistent Bibljotekarju, u jien kont ili madwar tnax-il sena li ħallejt l-istudji, daqs dik il-ħeġġa, li baqgħet fina t-tnejn, tas-sengħa tal-poeżija, fih bħala farfett li kellu l-ħila jħabbat il-ġwienah fuq kull warda ta' l-isbaħ ġnien, u fija bħala daqsxejn ta' ferħ, għadu kif ħiereġ mill-fosdqa u jimraħ fuq xi warda 'l hawn u 'l hinn. Dak li laqqagħna kien *Il-Habib*, ġurnal bil-Malti li beda joħroġ mid-Dar tal-*Unione Cattolica San Giuseppe*, għalina t-tnejn l-aqwa ħabib tal-qalb. Hawnhekk kien li Dun Karm, imħajjar mill-Kavaliere Ġużè Muscat Azzopardi u minn Mons. Galea, raġa' kibes bil-ħrara li jara' għas-sengħa tal-ghana, iżda din id-darba l-għanjiet tiegħu ma kinux ħlief id-diwi ta' leñen safi ta' dik il-kelma li kien tgħallem f'hoġor ommu, id-diwi tal-lsien ta' art twelidu. Dun Karm kien sebaq lilu nnifsu bħala poeta Malti ta' versi Taljani, iżda fil-versi Maltin ma kienx inqas poeta milli f'żgħożitu kien poeta ta' versi Taljani. Xebbaħ il-poeżija Taljana miktuba minnu sa dak iż-żmien ma' dik li ħarġet bil-Malti mill-pinna tiegħu mis-sena 1912, u inti tara li għalkemm il-poeżija tiegħu Maltija tnisslet mill-ħeġġa poetika ta' qabel u redgħet minn ħalibha mhux ftit, din ta' l-aħħar ħarġet iżjed safja, iżjed mexxejja u naturali, u xi mindaqqiet wisq iżjed qawwija u sħiħa fil-ħsieb u fil-kelma.

Dun Karm bil-poeżija tiegħu Maltija rafa' mit-trabijiet il-lsien Malti u żejnu bil-ghana tiegħu b'dija hekk sabiħa li ma tagħmilx għajb lil dik li nsibu fil-letteratura poetika ta' ilsna oħra. B'hekk Dun Karm wettaq u

kabbar il-ġieħ tal-lirika Maltija, meta ta' dan il-ġieħ ma kellniex biss ħlief l-ewwel ħjiel fil-versi ta' Richard Taylor, ta' Dun Dovik Mifsud Tommasi, Klement Mifsud Bonnici, Frendo De Mannarino, Ġan Anton Vassallo, Dwardu Cachia u Ġużè Muscat-Azzopardi.

Mhix ħaġa kbira għalhekk li wara l-mewt tal-Kav. Ġużè Muscat-Azzopardi, li kien jitqies bħala l-Missier tal-Letteratura Maltija, Dun Karm ġie magħżul bħala President tal-*Għaqda tal-Kittieba tal-Malti* u Direttur tar-Rivista letterarja *Il-Malti*, organu ta' l-istess *Għaqda*, karika li fiha baqa' għal bosta snin, u li hu kien ħadem fiha bl-akbar heġġa u bl-akbar fejda u ġieħ għall-progress tal-*Għaqda* u tal-Lsien Malti.

Hekk nafu lil Dun Karm fil-ħajja u fil-ħidma tiegħu letterarja minn xi ħamsin sena 'l hawn — żmien li magħqud mal-ħamsa u għoxrin sena ta' qabel, li fihom il-ħsieb żagħżuġħ trabba u tħarreg fil-letteratura tal-lsien sabiħ ta' Dante, iġhaqqad is-sensiela ta' snin ta' ħajja twila letterarja, ħajja li kellha hekk għalġħarrieda u bla ħsieb tinħasad meta Dun Karm kien wasal biex jagħlaq il-ġhomor ta' disġin sena u aħna lkoll konna nistennew bi ħrara kbira biex f'għeluq dan il-ġhomor hekk twil nifirhulu b'dawk ix-xewqat sbieħ u b'dak il-ġieħ li kien jistħoqqlu. Il-lum wara mewtu, ta' ftit ġranet ilu ma baqagħlniex ħlief id-dmir li nfakkrum lil shabna l-kittieba, xjuħ u żgħażaġħ u lill-poplu Malti bħala qima għal xogħlu u ismu li bihom iżzejjnet il-letteratura Maltija, għax fih aħna naraw l-isbaħ xbieha ta' bniedem li bih Malta għandha għalfejn tiftakar u titkabbar u tibqa' żżommu bħala mudell tal-ġenju poetiku ta' wliedha.

~~DUN KARM U JIEN~~

~~Ta' F.S. CARUANA~~

~~QABEL ma twaqqfet il-*Għaqda tal-Kittieba tal-Malti* fl-1920 jiena kont għadni ma nafux lil Dun Karm għallinqas mill-wieċ. Itqajt miegħu u tkellimna għall-ewwel darba meta, ftit qabel ma saret l-ewwel laqgħa, kien ġie jarrani fl-uffiċċju ta' l-Istamperija *Empire Press* fejn, bil-permess tal-Kumitat ta' l-Unjoni Kattolika San Ġużepp, ftit jiem wara, konna ltqajna xi erba' u tletin ruħ u waqqafna l-*Għaqda*. Kienet saret sejha għal dan il-ghan lill-kittieba tal-Malti wara li l-ġurnal *Il-Habib* kien ippublikali ittra ta' theg-ġiġ li jien kont bġhattlu u li għaliha wiegħbu tajjeb bosta kittieba, ġurnalisti u oħrajn li kellhom għal qalbhom l-lsien Malti. Dak in-nhar Dun Karm kien ġie fl-uffiċċju tal-*Empire Press* biex jagħti persunalment l-ade-~~